

הגאון רבי דוד פארדו זלה"ה
בע"ס "חסדי דוד" ועוד

יומן הנסיעה לארץ ישראל מכת"י רבי דוד פארדו

הגאון רבי דוד פארדו זצ"ל, מגדולי הרבנים בדורו. נולד בסביבות שנת ת"ע בעיר ויניציאה, לאביו רבי יעקב פארדו מחור"ר העיר. עודו עול ימים נתייתם מהוריו, ושאר רבי משה אשכנזי אספו אל ביתו, והושיבו על ברכי הרבנים הדגולים רבי שלמה זלמן מלבוב ורבי יעקב בליליוש, מרבני ויניציאה בעת ההיא.

שנים אחדות קיבל תורה מרביתיו אלו, ושתה בצמא את דבריהם, ולא הזיז רעיונו מתורתו, וכמעט לא מש מספסל בית המדרש, וכעדות עצמו "ומיום עמדי על דעתי, נער הייתי, ונפשי חשקה בתורה לעובדה ולשומרה".

מחמת דוחק פרנסה עקר מושבו לעיר אישפילאטרו, שם עסק בלימוד והרבצת התורה בתלמידים. לאחר תקופה קצרה, סמוך לשנת ת"ק, נתבקש מהקהילה לעמוד ברבנות העיר. בעיר זו גם הקים את ישיבתו המפורסמת, שמתוכה יצאו תלמידים גדולי הדור ומרביצי התורה, ביניהם נציין לרבי שבתי וינטורה מח"ס "נהר-שלום", רבי דוד פינטו מרבני העיר, ורבי אברהם פינטו מחבר הספרים "אפי-זוטרי", "כתית-למאור", "עזרת-מצר" ועוד.

בתקופה זו החל בחיבור ספריו המרובים, המקיפים את כל מקצועות התורה, ומצטיינים ביחוד בסברא עמוקה וישרה. חיבוריו נתקבלו בברכה בקרב גדולי דורו, וברכו עליהם ברכת הנהנין. בתקופה זו התעלה רבינו במעלות התורה והחכמה ביותר, והספיק להקיף את מכלול החכמות בעיון עצום. בה בעת השתלם ג"כ בחכמת הנסתר, ואף הגיע בה למעלות גבוהות ביותר.

מחותנו החיד"א מהלל את תורתו וחכמתו, וכה הם דבריו: "נודע בשערים מהפלגת שקידתו ושלמותו... ומפורסם חסידותו, ותמיד על משענת הקנה מטהו יפרח ערוגות ציצים ופרחים לתורה והלכתא גברותא" (שה"ג בערכו). ובהקדמתו של החיד"א לספרו של בנו, רבי יעקב פארדו, הנקרא "קהלת יעקב" (ויניציאה תקמ"ד) יאמר: "עיר וקדיש... עטרה בראש כל אדם... הרב המופלא וכבוד ה' מלא, מלכי צדק מלך שלם, כמהר"ר דוד פארדו נר"ו... הוא האור המאיר לארץ בחיבוריו הנחמדים", עכ"ל החיד"א.

* * *

בשנת תקכ"ה עקר הרד"ף מושבו מאישפילאטרו, לכהן כרבה של שאריי דמן-בוסניה, היא סארייבו. בעיר זו השקיע רבי דוד את מלא מרצו לטובת הכלל, והעלה עמו את בני עירו במעלות הקדושה. לשם נמשכו צעירי התלמידים וטובי המוחות לקבל ממנו

תורה וחכמה, והוא שימש להם כאב ופטרון ודאג לרוחניותם אף לכל צורכיהם הגשמיים ברווח. בעיר זו נשאר עד לשנת התקמ"א.

בתקופה זאת שם פניו לעלות ולבוא לעיה"ק ירושלים ת"ו, כדי לקבוע בה מושבו עד סוף ימיו. ואכן זכה ומשאלתו עלתה בידו, ועוד קודם לשנת התקמ"ב נמצאה בירושלים עומד בראשות ישיבת "חסד לאברהם ובנין שלמה". בירושלים הכירו הכל בגדולתו, וזאת בעיקר אודות לחיבוריו הנפלאים, ושמעו הטוב שהלך לפניו בכל הארץ. הרד"ף נפטר בירושלים בשנת תקנ"ב.

ואלו הם חיבוריו, לפי סדר הדפסתם: (א) "שושנים-לדוד", ב' חלקים, חידושים על המשניות, ויניציאה תקי"ב. (ב) "משכיל-לדוד", על פירוש רש"י שעל התורה, ויניציאה תקכ"א. (ג) "למנצח-לדוד", עניינים וסוגיות בתלמוד, שאלוניקי תקכ"ה. (ד) "מכתם-לדוד", שו"ת בד' חלקי השו"ע, שאלוניקי תקל"ב. (ה) "חסדי-דוד" ח"א, על תוספתא זרעים מועד ונשים, ליוורנו תקל"ו. (ו) "חסדי-דוד" ח"ב, על תוספתא נזיקין, ליוורנו תק"ן. (ז) "ספרי-דבי-רב", פירוש ארוך על הספרי, שאלוניקי תקנ"ט. (ח) "מזמור-לדוד", על פירות גינוסר יו"ד, ליוורנו תקע"ח. (ט) "חסדי-דוד" ח"ג, על תוספתא קדשים, ירושלים תר"ן. (י) "חסדי-דוד" ח"ד, על תוספתא טהרות, ירושלים תש"ל-ל"ז.

כגדולתו בתורת הנגלה כך גדולתו בתורת הנסתר, ולצד חיבוריו החשובים בחיבורי התנאים והאמוראים וגדולי הראשונים, חיבר אף חיבורים חשובים בתורת הסוד וכתבי האר"י ז"ל.

מן רובי חיבוריו בחלק הסוד נודעו לנו רק אחדים, ומהם נציין: (א) "למנצח-לדוד", עניינים וסוגיות ופירושם על דרך האמת. (ב) הגהות "חסדי דוד" לספר "אוצרות-חיים" מכתבי האריז"ל, הדפיסם הגאון רבי שאול דויף הכהן (השד"ה) זצוק"ל בתוך הגהותיו "איפה שלימה" (ירושלים תרס"ט). (ג) קיצור דרוש מטי ולא מטי, מצאו הרב אמת ליעקב ז"ל באישפילאטרו, ונדפס בסוף ספר "עץ חיים" דף קיט ע"ב, וזה אשר כתב בראשו: "א"ה בהיותי מסבב בשליחות מצוה אנכי בדרך נחני ה' בעי"ת אישפילטרו יע"א, שם מצאתי הדא מרגניתא טבא להרב הגדול ח"ק כמוהר"ר דוד פארדו ז"ל, שעשה קיצור דרוש מו"מ כדי להקל הטורח על המעיין, והנני מביאו על מזבח הדפוס לזכות הרבים בעה"י". (ד) הגהות ע"ס "שער הכוונות", נדפסו חלקם בקובץ "מקבציאל" גליון כ"ה עמ' ל"ז.

בניו אף הן מגדולי הדור היו. בנו רבי יעקב פארדו, מרבני אישפילאטרו וראגוזה, מח"ס "מנחת-אהרן" ו"קהלת-יעקב". בנו רבי יצחק פארדו, מילא מקום אביו כראב"ד סארייבו. בנו הצעיר רבי אברהם, לקחו החיד"א כחתן לבתו, והתפאר בשידוך זה הרבה, ואף הוא חיבר ספר חידושים ושו"ת אשר עדיין בכת"י.

* * *

לפנינו תעודה נדירה בדמות "יומן מסע" שנמצא כתוב בכתובת ידו של הרד"ף בתוך פנקס חידושי מאותו הפרק, בה העלה את אשר אירע עמו בפרוטרוט, תוך הודאה להשי"ת על ביאתו ארצה שלם בגופו בתורתו ובממונו.

כתב היד שרד בגנוי ראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א, ומתפרסם בכאן לראשונה.

הרב אברהם הלל

בסימנא טבא יום ל"ג לעומר משנתנו ישמח ישראל¹, נסענו משאראי יע"א (אם) עם ביתי² צפורה מכ"ת³, ובני אברהם הי"א⁴ וביתו עמו דילסיי⁵ מ'מ⁶, והנלוים אלינו הגביר אהרן דאנון הי"י וביתו ונכדו התלמיד בכור הי"י, וגיסו ח'י⁷ אליעזר פאפו הי"י וביתו עמו, ומחותני ח' בנימין אשכנזי הי"י וביתו, וח' אליהו הלוי הי"י וביתו, ואחות אשתי היא מ'מ⁸ אסתר מ' אלמ' הי"י ח' חיים עטיאס נ"ע¹⁰ והיתומה עמה, וגראסיי אלמ' ר' יעקב עטיאס נ"ע, והזקן ר' יעקב מונטילנא הי"י וביתו, והזקנה מזל טוב אלמ' ר' משה מאנטו/באנו נ"ע, כלנו אדעתא ללכת בס"ד לעה"ק ירוש'י¹¹ תוכב"א.

והנה יום א' אחר חצות יצאנו משאראי, והיינו בלילה בתול"א של בני דאנון הי"י¹², ושם יצאו ללוותנו הרבה מקהלתנו משאראי עד לשם, ובכללם בני ח'ר יצחק הי"י וחר'י צבי הי"י, והרבה מהם הלכו עמנו עוד עד המלון השני, רק את בני הנז' לא הנחתיו שילך עוד משום דאיכא עגמת נפש טפי¹³.

ביום השני הלכנו ה' שעות והיינו הלילה במארג'ין בחא"ן. ויום ג' הלכנו ששה שעות ולננו בקונייץ"ה. יום ד' עברנו התול"א והלכנו ו' שעות, והיינו בחא"ן בלילה הנק' פו"ר פורימ"א. יום ה' עברנו ממש מעבר יבק הוא מורד פורימ"א והיינו הלילה אור ליום ששי על פני השדה. ויום ששי קודם חצי היום הגענו לשלום לכפר אישטולצה לשבות שם.

ומה נפלאו חסדיו ית' שהיה עמנו בדרך הזה, שכמדומה לי דלית דכוותיה מלרע בכל הדרכים, ושלי"ת¹⁴ לא אירע שום תקלה לא לאיש ולא לאשה. ולא עוד אלא שכיום ה' לעת

1 תקמ"א לפ"ק.

2 = אשתי. וכן שאר ביתי/ביתו שלהלן הכוונה לנשים, וכפי שיוזכר מהמשך היומן שכתב שרצה לעלות לצפת עם הנשים. והוא לשון חז"ל ביתו זו אשתו.

3 מנשים באהל תבורך.

4 ה' ישמרהו אמן.

5 היא אשתו של ר"א פארדו מזיווג ראשון. נפטרה בקציו"ש. כאשר נמצא במקום אחר בפנקס שלפנינו בכתיבת ידו של הרד"ף: "לזכר, יום ש"ק י"ח לח' אדר שני ש' תקמ"ג, בעו"ה נל"ע (בעוונותינו הרבים נפטרה לבית עולמה) כלתי אשת בני אברהם הי"א, תנצב"ה (תהא נפשה צרורה בצרור החיים). כי בערב יום ה' בא לה חולי פתאום בעו"ה דהיינו איפפולוציא, ולא חדלנו לעשות לה כמה מצלאין ופדיון ותרופות כהנה וכהנה כל ליל ו' וכל היום ולא עלתה לה כי בליל שבת נל"ע נ"ע (נפטרה לבית עולמה, נוחה עדן)". לאחר מכן ערך הרד"ף חשבון הוצאות שהוציא לרפואתה ולקבורתה, שעלו לסך 85: 30 גסים: "למצלאין ולתרופות, לרופא ר"י כהן, הוצאות לג' אוש ודעמיה כדי לקבורה בלילה ליל מש"ק לפי שהיה שם חשש מפני מילואה שהיתה מעוברת וקרובה ללדת, לקברים כפי המנהג, לחברה של קברים כמנהג, לתכריכין, להמלוים המיטה, להחזנים, להשמשים, לאברהם מאיימאראן, אבוקות, שמן עד החדש, הליכה לבה"ק לז' ולחדש, פיטא"ש, פיטא"ש לתשלום החודש, למצבה". שנים אחדות לאחר פטירתה, נשא רבי אברהם פארדו את בתו של החיד"א, מרת שמחה, והעמיד ממנה זרע.

6 קיצור ר"ת של מ' = מב"ת, מנשים באהל תבורך.

7 חכם.

8 מרת.

9 אלמנת.

10 נוחו עדן.

11 ירושלם.

12 איני יודע אם הכוונה לבני משפ' דאנון, או לבנו הנקרא בשם זה ונודע כאן לראשונה. ונראה שראשון עיקר.

13 מצער הפרידה.

14 ושבח לאל יתברך.

ערב התחילו גשמים, ושלי"ת בלילה שהיינו בשדה הוא ית' האיר את הלילה. ואחר שהגענו לשיטולצה לא עבר רביע שעה כי נפתחו השמים וירדו גשמים בזעף וברד אבנים גדולות ממש. יהא שמייה רבא מברך. וכן יהי רצון מלפניו ית' לכונן את כל דרכנו עד שנגיע למחוז חפצנו לחי"ט¹⁵ ולשלם.

יום א' הלכנו מהלך ד' שעות בלבד, ושהינו יותר מז' שעות בטרחה רבה מפני רוע הדרך. יום ב' הלכנו ע"ס¹⁶ הפופוד"ה. יום ג' לעת ערב הגענו לש"י¹⁷ עד הצארינ"ה, ומשם הלכנו עם בני ח"ר יעקב נר"י¹⁸ וכמה יאודים מראגוזה שיצאו לקבל פנינו עד הבירגאטה, והיינו הלילה שם בבית א' בשמחה.

ובבקר יום ד' ירדנו המורד הגדול ובאנו ללאזריטו, ושם באו כמה עירוניים לבקרני בכבוד גדול, וגם כל הק"ק¹⁹. וישבנו בלאזאריטו עד יום שבת קדש, וביום ש"ק הרשו אותנו לצאת וללכת בבית חוץ לדרך, שהיה יושב שם לטייל הגביר שבתי לוי מונדולפו ה"י עם כל ביתו, ושם ישבנו בשמחה עד ערב יום ראשון ג' סיון, וכבוד גדול עשו לנו הוא וביתו הכבודה מ' אסתר מב"ת.

ולעת ערב נכנסנו לדרך בעגלה שקורין שידייטה, שנושאים אותה ב"א²⁰, ונכנסנו לש' בבית בני בכורי ידידי שיחיה, ושם ישבנו בשמחה שלי"ת, עד שנכנסנו לספינה ביום רביעי בשבת עשרים לחדש סיון. ונתלוו עמנו בספינה ללכת ליר' ת"ו²¹ האשה הזקנה מ' יודיקה, אלמ' המ' חי לוי מונדולפו נ"ע, עם בנה יצחק ה"י. וגם האשה מ' פירלה, אלמ' ²²המ' מכאל מאישטרה נ"ע, וב' בניה עמה ישראל ויצחק הי"ו ההולכים לדרךם לסחורה עד אי ג'יפרי. עוד אשה אלמ' באה בספינה עמנו, היא מ' רוזה אלמ' המ' משה אליקים נ"ע.

והנה יום שני לנסיעתנו הוא א"ך טוב לח' הנו', א"ך גדול היה בו ביום כי קמה רוח סערה גדולה בקולות וברקים ומטר והאניה השבה להשכר ח"ו, לולי השי"ת שהיה לנו וברוב רחמיו הקים סערה לדממה אחר שהיינו איזה שעות בצרה ההיא לת"פ²³. יהא שמייה רבא מברך כעל כל אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו.

והנה יום י"ז בתמוז, אחר כמה צערא דגופא, זכינו להתקרב ולראות אדמת הקדש דהיינו לפני הר הכרמל אצל כפר חיפ"ה מול עכו, ומרוב צערא דגופא לא עצרתי כח להתענות, שארי לי מארי. ושם נתעכבנו בנמל איזה ימים מחמת שהיה הרוח לנגדנו.

ואח"כ נסענו משם להתקרב אצל יפו ולא עלתה בידנו, כי כל מה שהיינו מרויחים לילך ביום עם טורח גדול לפי שהרוח לא היה ישר אלא הנקרא לידיג', אח"כ בלילה היה הרוח שובת שקורין בונאצה, וע"י מרוצת ושטיפת המים הבאים מנילוס בזמן הזה היו המים דוחפים אותנו לאחורינו, עד שבכל בקר נמצא שחזרנו לאחור יותר מס' מיל. והיינו במירוד זה קרוב

15	לחיים טובים.
16	על סדר.
17	לשלום.
18	בנו בכורו של רבינו, שהי' אב"ד בראגוזה.
19	הקהל קודש.
20	בני אדם.
21	מלבד הנו' בראש היום.
22	אלמנת.
23	לא תקום פעמיים.

לח' ימים, עד שאמר הקאפיטאן אין לנו דרך אחר אלא לילך לעכו לאחור, ומשם ע"י ספינות קטנות תוכלו אתם לילך ליפו. והכל היה במרמה, לפי שהכלב הקאפיטאן בזמן שעברנו לפני קיפר"ש, לקח משם מעות הרבה כדי ליקח חיטים בעכו ולהוליכם לקיפרוש. ואנחנו לפי תומנו עשינו כאשר אמר.

ואחר שישבנו איזה ימים בעכו בבית ח' יאושע נחמיאש הי"א, חשבנו כי מאת ח' היתה זאת כדי שנלך תחלה לנח"ק צפת ת"ו להשתטח על קבר הרשב"י זי"ע ושאר צדיקים, ואמרנו שנשלח המטלטל²⁴ ליפו עם כמה אנשים ונשים החולכים לשם בספינות קטנות, ואני וה"ר אהרן דאנון ור' אליהו הלוי נלך עם נשינו לצפת, ומשם ביבשה לירושלם²⁵ ת"ו. ושלחתי ע"ז כתב לצפת, ומיד בא לעכו ח"ר מיכאל לבית ליאון אחיו של הפקיד נ"ר, והפציר בי וכן במכתב מחכמי צפת שאלך לקבוע דירה לשם, שהוא יותר טוב מכמה אנפי. ומ"מ לא גמרתי בדעתי והייתי מסופק, ואמרתי מה שהקב"ה יתן בלבי שם כן אעשה.

בין דא לדא שלחנו המשאות ע"י ב' ספינות, ושכרנו עוד ספינה שלישית להנשים והאנשים החולכים. ואחר שנסעו שלח המושל אחריהם והחזיר שלשתן לעכו, לפי שבני בליעל הלשינו שהיה לנו עשרת אלפים אריות מן סחורות. ורבת שבעה לה נפשנו צרה ויגון מן האיומים והגזומים. ואחר איזה ימים בא הקומירג'ירו²⁶ עם ערל רשע שעמו ורצו לפתוח כל המשאות איש לא נעדר, ועם היות שלא מצאו שום דבר של סחורה, עכ"ז בעלילות ברשע לקחו ממנו יותר משבעים אריות, ומחלקי לבד נתתי י"ב אריות, וזה מלבד הקא'פאר²⁷ שלקח הפאש'ה²⁸ דהיינו ג' אריות לגלגלת ומלבד שאר הוצאות שנתרכו עלינו.

ואז התנחמו השנים הנז' ²⁹מלילך לע"ע³⁰ לצפת, ולכן הוכרחתי גם אני להיות בשב וא"ת³¹ משום כי הן אני נשארתי לבדי, ובר מן דין כי ההוצאות עלו למעלה קרבים. ובכן גבינו מבינינו עשרה אריות, ושלחתי לח' מיכאל וכתבתי שיחלקם שם להת"ח³² על שמינו.

ואז הוכרחנו לשכור עוד ב' ספינות אחרות יותר גדולות, כי הראשונות הלכו להם ולא רצו להמתין עד דלישרו תיגרא של הקומיר'נו. ונכנסנו מקצתנו בספינה א' ומקצתנו באחרת, וביום עש"ק ז"ך תמוז אחר חצי היום נכנסנו לש' ליפו, ונתקבלנו בבית הקונסול סי' חאנ'א דאמייא"ן והוא איש טוב מאד.

והיום ער"ח כתבתי ע"י רץ לאהו³³ כמהר"י מיוחס נר"ו, שיודיענו בתשובתו הרמתה מה נעשה, יען פה נשמע שהמשנה הגדול יושב בירוש' וחוששנו שמא וכו'³⁴, וגמרנו להתעכב בכאן עד בוא תשובתו³⁵.

24 המטלטלין.

25 לירושלם.

26 המוכס.

27 מס הגולגולת.

28 המושל.

29 ר' אהרן דאנון ור' אליהו הלוי הנ"ל.

30 לעת עתה.

31 ואל תעשה.

32 להתלמידי חכמים - לצדקה ולפדיון נפשם.

33 לאהובינו.

34 לא המשיך מחשבתו משום "לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן".

35 ע"כ מצאנו כתוב בכת"ק רבינו, ולא המשיך בכתיבת יומן נסיעתו עדי הגיעו לירושלם.

